

L'ERA DE LES DESFETES. SOBRE EL TERRASSENQUISME I LA HISTÒRIA MODERNA

Josep Palau i Orta. Doctor en Història; professor de Batxillerat de la Institució Cultural del CIC.

Resum: El present article analitza la situació de la historiografia modernista a la ciutat de Terrassa, des dels primers estudis decimonònics (Ventalló, Soler i Palet) fins a l'actualitat. El seu objectiu és estudiar i interpretar l'evolució històrica dels estudis d'història moderna locals per establir el *què*, el *com* i el *perquè* actuals de la historiografia.

Paraules clau: Història local, història moderna, historiografia, Terrassa, terrassenquisme.

Abstract: *The age of defeats: about terrassenquisme and Modern History.* The present article seeks to analyze the historiography of early modern history in Terrassa, from the 19th-century studies (Ventalló, Soler i Palet) to the present day. Its aim is to study and interpret the historical evolution of early modern local history studies to establish the *what*, the *how* and the *why* of historiography nowadays.

Keywords: Local History; Early Modern History; Historiography; Terrassa; Terrassenquism.

L'any 1995 els historiadors Ricardo García Cárcel i Bernat Hernández presentaven a la revista *Terme* una estimulant visió de l'última història moderna a Terrassa.¹ La seva anàlisi constata la bona salut de la historiografia local terrassenca, però també posava sobre la taula els buits i els camps encara per explorar. Les raons que addueixen per constatar el bon estat del modernisme local, tant eren d'àmplia volada (la crisi de l'Estat-nació, l'esfondrament dels grans relats, el consegüent èxit de la microhistòria...), com de mirada més propera. La feina feta a Terrassa per un planter d'historiadors (Solé, Almazán, Roca, Benaul), en ple adveniment del municipalisme democràtic i a redós de la revista *Terme*, hauria esdevingut de vital importància per a explicar els èxits sobrevinguts als vuitanta i noranta. I és que aquesta generació hauria ampliat les mires de la historiografia terrassenca consolidant el coneixement, tant de les estructures del poder municipal com d'esdeveniments troncats per a la modernitat catalana (Guerra dels Segadors, Guerra de Successió), diversificant els àmbits d'anàlisi amb estudis d'història social o econòmica i aportant un alt grau de professionalitat i rigor metodològic. En tot cas, Ricardo García Cárcel i Bernat Hernández també assenyalaven que quedava molt camí per recórrer, ja que molts períodes de la història moderna de Terrassa encara restaven inèdits, alguns dels temes ja tractats necessitaven ampliar la seva investigació als arxius exolocals – especialment l'ACA – i l'absència d'estudis d'història cultural era més que preocupant. Ambdós historiadors situaven clarament la pilota al terrat corresponent:

«En tot això, la labor del Centre d'Estudis Històrics de Terrassa pot ser decisiva en la promoció de la recerca entre els historiadors més joves que s'incorporen contínuament al món de l'arxiu. Només la seva capacitat de feina i d'il·lusió podrà redimir la història local dels antics prejudicis i fer in-

qüestionable l'estatut de bona història que ha anat adquirint la història local als últims anys i de la qual constitueix un bon exemple la història moderna de Terrassa».²

Tres lustres després el panorama del modernisme egarenc no ha aconseguit recórrer el camí ple de fruits que tots esperàvem. A nivell quantitatiu, es constata que la recerca local en història moderna ha quedat empetitida per la munió d'estudis d'història medieval i d'història contemporània que han proliferat en els últims anys a la nostra ciutat. Un ràpid repàs dels articles publicats a la revista *Terme* des del 1995 així ho atesta. Si considerem les monografies publicades, la distància és encara més gran. A més, a nivell qualitatiu els reptes que plantejaven en el seu article García Cárcel i Hernández estan molt lluny de ser assolits. Quines poden ser les raons que expliquen aquest estancament? És que han desaparegut del mapa les raons d'àmplia volada donades per aquests historiadors? És que ha desaparegut la il·lusió dels vuitanta? És que el CEHT no ha fet prou bé la tasca encomanada?

Quan s'analitza l'evolució del modernisme local en els últims anys, surten a la llum tot un seguit de constatacions. És curiós observar com algunes de les raons que explicaven el sorgiment i la consolidació d'una historiografia local als anys vuitanta i noranta justifiquen ara l'estancament d'aquesta. Així, per exemple, «el desplegament d'un jove exèrcit de reserva de llicenciats en atur, disposats a satisfer els nous requeriments polítics a baix preu [dels ajuntaments democràtics]»³ ha completat el seu cicle biològic. Molts van aconseguir consolidar la seva situació professional en camps allunyats de la investigació (I. Caba, J. Coma, M. Solé, J. Villanueva), mentre que aquells que van aconseguir entrar en el món universitari van eixamplar les mires tot defugint progressivament els estudis localistes (J. M. Benaul, B. Hernández, D. Moreno). De les generacions sorgides als vuitanta, aquells que han continuat fent recerca sobre història moderna a Terrassa ho han fet conciliant una vida laboral i familiar allunyada de la recerca, amb la passió pels estudis d'història local (I. Almazán, P. Roca). Tot això ha comportat que aquesta generació no obrís nous camins en els últims anys, com era d'esperar. Els pocs d'aquesta generació que han continuat investigant en l'àmbit local han concentrat el seu preuat temps en aprofundir els camins ja entreoberts per ells mateixos.

D'altra banda, cal constatar que aquelles generacions més joves que havien de seguir les passes i afrontar al segle XXI els nombrosos reptes dels noranta no han reeixit fins ara en aquest objectiu; evidentment, m'hi incloc. Les raons són diverses, com ara la manca de capacitat del sistema per a acollir l'embalum de llicenciats o doctorants en Història, la confrontació entre dinàmiques de recentralització-descentralització a l'Estat, que han afavorit l'obsessió sistèmica i episòdica per les tòpiques desfetes de la història nacional, la incapacitat pròpia per a recollir el testimoni... En tot cas, i tot i que no s'ha eixamplat la mirada cap a temàtiques ignotes

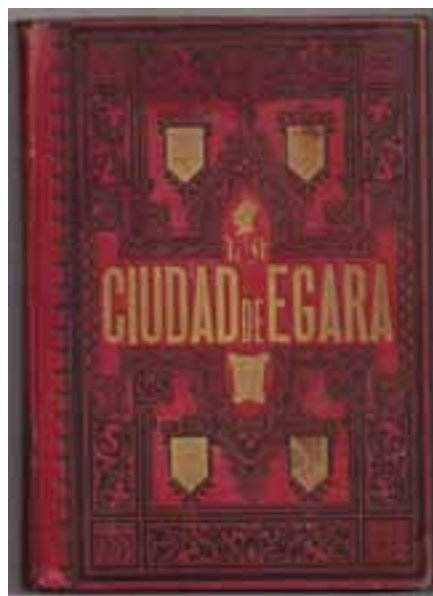
com els estudis culturals, els pocs que han centrat la seva recerca en la història moderna local ho han fet amb rigor metodològic, suport universitari i aconseguint el difícil objectiu de fer aflorar nova documentació sobre temàtiques ja treballades (E. Castillo, M. Ferrer, P. Meseguer).

Sigui com sigui, l'estancament del modernisme local és un *fet*. Ben pocs dels reptes que García Cárcel i Bernat Hernández llençaren a mitjan dels noranta han reeixit. Per a reconduir la situació, considero indispensable revisar els fonaments sobre els quals ha caminat la historiografia a la ciutat. Tinc el convenciment que analitzar el *què*, el *com* i el *perquè* dels historiadors precedents pot ser un exercici que ens ha de permetre veure els canvis i les persistències necessaris en l'actualitat. Van trobar-se aquests historiadors en situacions similars? Quines eren les seves preocupacions? Cal que siguin les nostres? Repensar el nostre passat historiogràfic i interpretar-ne les seves obsessions pot esclarir-nos el camí, pot ajudar-nos a definir el *què*, el *com* i el *perquè* actuals.

Els fonaments del terrassenquisme

La primera pregunta que em sobrevé al cap en repensar l'obra dels primers historiadors terrassencs és per quina raó decideixen empolsegar-se als desordenats arxius locals, per què a l'últim terç del segle XIX alguns prohoms terrassencs com Josep Ventalló i Vintró o Josep Soler i Palet consideren necessari cercar i rebuscar el passat medieval, modern i contemporani de la nostra ciutat? Amb quina intenció treuen a la llum documents inèdits des de feia segles? Evidentment, pel mig hi ha trifulgues personals conegudes, però la meua hipòtesi és que es tracta fonamentalment d'una lluita d'interessos i de legitimitats... i és en la història on aquests prohoms situen un dels seus principals camps de batalla.

El 1879, un jove Josep Ventalló i Vintró publica als vint-i-tres anys la seva *Tarrasa antiga y moderna. Ensayo histórico*. Ventalló hi repassa alguns dels episodis més anecdòtics de la nostra ciutat des del passat romà fins al seu present històric, com la primera guerra carlina o les visites d'Isabel II a Terrassa el 1859 i 1860. Evidentment, l'obra de Ventalló és oport-

Portada del llibre *La ciudad de Egara* (1890). Aquesta petita monografia escrita per Josep Ventalló i Vintró és una reedició de la primera part de *Tarrasa antigua y moderna* (1879), fet que ja apunta la posterior preferència de la historiografia terrassenca pel passat medieval i la desatenció per la seva germana petita: l'època moderna. Font: Josep Palau i Orta.

tunista: Terrassa cal que tingui una història a l'alçada del títol de ciutat que li acaben de concedir (1877). En tot cas i des d'un positivisme primerenc, Ventalló no impugna les intuïcions romàntiques, ja que les considera encertades, sinó que intenta convertir-les aparentment en fets empírics, comprovables presumiblement amb documentació d'arxiu:

«(...) mi objeto no es otro, que recopilar cuanto se ha dicho sobre la antigua Egara, sobre la moderna Tarrasa y su renombrada industria, para que los tar-rasenses todos puedan satisfacer el ardiente deseo de reconocer su pasado glorioso. (...). Publico estos apuntes, sin método ni orden, solo para que mañana, plumas bajo todos conceptos más autorizadas que la mia escriban la Historia de mi Pátria».⁴

Evidentment, el positivisme de Ventalló és més aviat de façana, té poca substància i molta imaginació, però en aquest primer llibre ja apunta tres constants que es perllongaran en obres posteriors: la proliferació d'anècdotes amenitzades amb grans dosis d'imaginació, l'enumeració de privilegis concedits per l'autoritat i la fal·lera per explicar l'evolució de la indústria llanera terrassenca.

Pel que fa a les anècdotes, Ventalló il·lustra el seu diletant recorregut per la història moderna de la ciutat amb una munió d'episodis més o menys significatius: els nombrosos brots de pesta, l'execució de cinc dones acusades de bruixeria per la Inquisició, les discòrdies entre els habitants d'intramurs i extramurs, la construcció del pont de Sant Pere... Alguns d'aquests episodis són fonamentats amb referències a documentació de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), manllevades algunes de l'aparell crític d'altres historiadors, com ara Pròsper de Bofarull o Víctor Balaguer. En tot cas, entre els episodis d'història moderna que prenen una major importància descriptiva en el relat de Ventalló, cal destacar-ne dos: l'obligació de la Diputació catalana de refugiar-se a Terrassa el 1640 i la crema de la ciutat a mans de les tropes borbòniques al final de la Guerra de Successió. Podria semblar que l'obsessió pels episodis històrics nacionals són vel·leïtats de joventut, però aquest mateix discurs el continuarà tenint quan ja era un reconegut prohom terrassenc i membre destacat de l'ala romerista del partit conservador a la comarca. Poc abans de ser escollit alcalde de la ciutat, l'any 1895, Ventalló publica a *La Comarca del Vallès* un article – reproduït a *La Vanguardia* –, on presenta una visió clarament explícita sobre què en pensa de Terrassa a la Revolta dels Segadors de 1640:

«La villa de Tarrasa, que en todas las guerras y vicisitudes del país estuvo siempre al servicio de la ley, de la libertad y de la justicia; la que dió cien veces la sangre generosa de sus hijos y el dinero de sus arcas en defensa de los sacrosantos fueros y libertades de Cataluña, hubo de cometer en 1640 el pecado imperdonable de abrazar con ciego entusiasmo la causa de Felipe

IV, contribuyendo con heroísmo digno de mejor causa al sitio y toma de Barcelona, en aquel apurado trance en que Cataluña oprimida se puso bajo el protectorado de Francia, en aquella sangrienta lucha de trece años...»⁵

En uns termes similars es referia a la desfeta de 1714 a *Tarrasa antiga y moderna*:

«La historia severa é imparcial anatematiza el proceder inhumano de las tropas de Felipe V, que tan terribles huellas dejaron en la industriosa villa. Tarrasa quedó herida de muerte por las funestas consecuencias de la guerra de Sucesión. (...) Tarrasa ofreció el espectáculo de un vasto cementerio. Largo tiempo quedó postrada la villa, hasta que, devuelta la calma al espíritu y robustecidos los ateridos miembros de sus hijos, principió de nuevo á levantar la cabeza para demostrar que era digna de mejor suerte».⁶

L'altra constant de l'obra de Ventalló és l'enumeració dels privilegis atorgats als terrassencs, com ara el concedit per Carles I a Terrassa el 1529 a favor de la construcció fora de la vila.⁷ Amb l'enumeració incessant de privilegis, Ventalló sembla voler justificar el seu propi present històric amb la lloança de les grandeses passades i presents de la industriosa Ègara: de la mateixa manera que en el passat d'altres bons monarques van saber recollir les expectatives dels seus súbdits egarencs concedint-los títols, Alfons XII hauria sabut reconèixer la importància creixent de la vila de Terrassa concedint-li el privilegi i el títol de ciutat. Curiosament, aquesta obsessió pels privilegis la continuarà Ventalló al final del segle, quan publica en fascicles a *La Comarca del Vallès el Llibre de Privilegis*, entrant en una agra discussió amb Soler i Palet sobre l'autoria de la primera edició del *Llibre*.⁸

La tercera constant de l'obra modernista de Ventalló està molt entrellaçada amb l'anterior: és la munió de regulacions en matèria llanera que s'haurien disposat per a facilitar el desenvolupament del sector a la ciutat. Ventalló posa especial atenció a les encertades decisions preses pels monarques:

«Un paréntesis de tranquilidad vienen á intercalar en la historia de Tarrasa los reinados de Fernando VI y Carlos III. Con la paz desarrollóse sobremanera la industria, respirándose en nuestros centros fabriles una apacible atmósfera de protección. Fernando VI inauguró una política de paz y neutralidad. Dedicóse el monarca, secundado por Ensenada su ministro, á facilitar entre los pueblos los medios de comunicación y transporte, fomentó asi mismo la industria lanera patrocinando el establecimiento de fábricas y manufacturas, consignando cantidades considerables para su auxilio y enviando jóvenes al extranjero para aprender los adelantos en artes é industria. Bastó la decidida protección de un entendido monarca, y de un activo é inteligente ministro, dice un escritor catalán, para transformar, en un término no breve, la situación desgraciada del pais en un próspero y floreciente estado».⁹

Ventalló s'adscriu amb aquestes afirmacions en les mateixes tesis canovistes que es troben en el substrat del sistema de la Restauració: calen una monarquia i un govern forts i estables que permetin arraconar les trifulgues, les vehemències i les lluites intestines del segle XIX; calen monarques i governants decidits a endegar polítiques que afavoreixin un creixement econòmic, el qual només es pot assolir invertint i protegint el sector industrial.¹⁰ Des d'aquesta òptica, cal dir que Ventalló sembla compartir els mateixos principis que comencen a caracteritzar amplis sectors de la cultura política catalana del moment. En cap cas es dubta de l'arbitratge i la legitimitat de la institució monàrquica, a qui la constitució de 1876 dota d'amplis poders executius i legislatius, sinó que s'intenta que aquesta autoritat reculli les aspiracions i demandes dels seus súbdits.

Curiosament, aquests principis no divergeixen tant dels que inspiraran el *Memorial de Greuges* (1885) endegat pel regionalisme interclassista de Valentí Almirall a redós del Centre Català. Tenint en compte aquest fet, no ens ha d'estranyar que uns anys després Ventalló col·labori en l'elaboració del periòdic *El Tarrasense* (1889) amb el fundador a Terrassa d'una delegació del Centre Català, Josep Soler i Palet.¹¹ En tot cas, al començament dels noranta, aquesta proximitat de Ventalló amb el catalanisme conservador de la ciutat començarà a fer aigües. Si bé continuarà defensant la necessitat que el poder central protegeixi els privilegis i interessos terrassencs i catalans, el distanciament entre els sectors del catalanisme conservador i els del conservadorisme dinàstic que ell mateix representa s'anirà fent cada cop més evident. A escala catalana, el *Missatge a la Reina Regent* (1888) de la Lliga de Catalunya i, especialment, les *Bases de Manresa* (1892) de la Unió Catalanista suposaran un punt de no retorn en les exigències del catalanisme conservador, que començarà a reclamar una articulació política i social diferenciada per al territori català, una monarquia federal asimètrica.¹² A escala egarenca, a aquest distanciament polític-ideològic s'hi afegiran les lluites intestines pel poder municipal, que acabaran per dinamitar les relacions.

Quan s'analitza l'obra de l'altre historiador egarenc del moment, Josep Soler i Palet, aquest embull es comprèn amb major claredat. Soler i Palet és considerat amb raó com el pare fundacional de la historiografia terrassenca.¹³ A diferència de Ventalló, Soler i Palet no només considera que la història no és un camp de mites i llegendes, sinó que a més intenta demostrar-ho amb una obra arrelada en l'exhaustivitat documental i el rigor metodològic. Però això no treu que la seva no sigui una obra amb una clara intencionalitat ideològica. La vinculació entre història i política en l'obra de Soler i Palet és tant o més estreta (i sòlida) que en la de Ventalló. Per a Soler i Palet investigar el passat és una tasca fonamental i necessària per a poder bastir un futur amb garanties per a Catalunya, ja que permet recuperar de l'oblit les essències que caracteritzen l'esperit del poble català. El seu és un romanticisme rigorós o un positivisme arcaïtzant, a l'estil del que demanaven Rubió i Lluch o

Carreras i Candi, i cercarà legitimar les demandes medievalitzants del catalanisme conservador del moment.

Inicialment, Soler i Palet s'interessa pel projecte interclassista de Valentí Almirall i n'esdevé un ferm defensor, creant el 1886 la delegació terrassenca del Centre Català. Però al final dels vuitanta, les divisions internes del Centre Català resituen Soler i Palet en l'òrbita del catalanisme conservador. Així, el 1890 el trobem fundant a Terrassa l'Agrupació Regionalista, juntament amb Jaume Arch, Jaume Ballbé i Joan Baptista Galí, i acostant-se als posicionaments de la Unió Catalanista (1891).¹⁴ No és estrany, doncs, que l'any 1892 participi activament en la redacció de les *Bases de Manresa*. D'aquesta manera, l'obra de Soler i Palet es veurà influïda per un projecte polític catalanista d'arrel cristiana i arcaïtzant, fidel amb la monarquia, però que exigeix una descentralització de l'Estat a l'estil austrohongarès i que ha de permetre a Catalunya l'assumpció de sobirania política, econòmica i cultural.¹⁵

Des d'aquesta òptica, quatre són els blocs temàtics que estudia Soler i Palet en relació a la història moderna: les desfetes de 1640 i 1714, els gremis i la indústria egarenques, la sèrie de monografies sobre les parròquies del terme i els privilegis de la ciutat. Quant a les desfetes, cal destacar que aquest va ser el primer gran àmbit del modernisme que Soler i Palet va tractar. En un seguit d'articles publicats entre 1886 i 1890 en revistes i periòdics terrassencs (*Bulletí del Centre Català de Terrassa*, *La Revista Tarrasense* i *El Tarrasense*), Soler i Palet fa un recorregut pels moments en què el centralisme estatal va intentar esclafar amb més força i insistència les particularitats catalanes, emfasitzant episòdicament el seu discurs en les dues grans desfetes de la història catalana: la Revolta dels Segadors i la Guerra de Successió. Pel que fa als gremis i a la indústria egarenques, Soler i Palet publica l'any 1900, poc després de finalitzar la Guerra de Cuba (1895-1898) i esclatar el Tancament de Caixes (1899) contra la reforma fiscal de Villaverde, el llibre *Cent biografies tarrassenques* i un seguit d'articles a *La Ilustración Catalana* on repassa la importància històrica del sector llaner a Terrassa i lloa els beneficis que el proteccionisme hauria tingut en totes les etapes històriques per al desenrotllament de l'economia industrial a la nostra ciutat. La intencionalitat política és manifesta. Les obres de Soler i Palet se circumscriuen en el marc d'un catalanisme conservador que des de la conformació de la Lliga de Catalunya (1888) i de la Unió Catalanista (1891) exigeix, cada cop amb més força, una articulació dins de la monarquia que atorgui a Catalunya sobirania política i econòmica.

En relació a la sèrie de monografies històriques sobre les parròquies del terme, és notori que Soler i Palet demostra una enorme exhaustivitat i rigor. A *Monografia de la parròquia de Sant Julià de Altura* (1893) i *Monografia de la Iglesia Parroquial de Tarrassa* (1896), Soler i Palet dóna una visió d'ambdues parròquies des d'època medieval amb l'objectiu d'aprofundir en el seu coneixement històric, però amb la clara i explícita finalitat que aquesta investigació tingui una repercussió en l'organit-

zació present del poble català. Així ho expressa en el pròleg de la *Monografia de la parròquia de Sant Julià de Altura*:

«No fa pas molts anys que essent pochs, sobre tot en lo nostre país, los iniciats en lo valor de les coses de l'antigalla, era aquell [al foch], lo destí dels restos de la velluria, de caràcter artistich. Lo demás s'ho enduyen los aixierits corredors estrangers d'antiguitats ò's destruhia. Y ara per afició á l'arqueologia en ses distintes rames, fomentada per la generalisació del estudi y la volada dels moderns coneixements que han evolucionat en lo sentit de donar tota l'importancia á l'escola històrica com á base de l'organisació dels pobles, s'han anat fundant associacions artístiques y científiques, arqueològiques y d'excursions, coleccions y museus y revistes y periòdichs, que al donar tot lo mèrit merescut y lo respecte natural á les coses de l'antigor, han contribuït á crear un nucle importantíssim y cada dia més nombrós d'aimadors d'aquestes coses (...).¹⁶

Situant la funció de la història «com a base de l'organisació dels pobles», Soler i Palet fa una crida al «deslliurament del oblit, de l'ignorancia y del anti-patriotisme en que jeyen les coses de la terra», ja que «és molt de rahó que aportem los cabals nostres, per escassos que siguin, puix que entre tots se fa tot, á l'obra general, ò siga á l'història de la nostra estimada Catalunya». ¹⁷ Però aquesta organització dels pobles no es projecta tan sols a l'estructura política i administrativa del conjunt de Catalunya, llavors inexistent, sinó que té un nivell de concreció molt més acurat. De la mateixa manera que Ventalló, Soler i Palet es preocupa enormement pels privilegis concedits a la ciutat. Aquesta preocupació de Soler i Palet, que es projecta també a la història de la vila i de les pròpies parròquies, farà que endegui no només la realització d'aquestes monografies citades, sinó també l'edició del *Llibre dels Privilegis de Tarrassa* (1899). Al pròleg de l'edició assenyalava que:

«Sempre'ns havia estranyat que una ciutat tant històrica com la de Tarrassa no comptés ab un llibre de privilegis otorgats pels comtes de Barcelona, los reys d'Aragó, los concellers de dita capital, que havia sigut senyora de l'abans vila, y pels virreys ò lloctinents generals del Principat á la ciutat avuy celebrada per sa antiga industria llanera y famosa en l'història de Catalunya per aquella renomada Egara, ciutat municipal romana y cap de bisbat visigòtich, ahont fins hi tingué lloch à l'any 614 un concili provincial (...).¹⁸

Així, doncs, per a Soler i Palet la recuperació del passat és el pas previ per poder assolir la recuperació d'institucions representatives, però també de l'ànima amb què omplir-les, «és la caps buida, el vas que espera el contingut», que dirà anys després Prat de la Riba.¹⁹ Aquesta interpretació travessa el conjunt del catalanisme conservador del moment. Llavors, per quina raó Soler i Palet fixa la seva mirada en

monografies sobre el passat localista i no pas català? Les raons són diverses. D'una banda, el projecte polític del catalanisme conservador des de de la Unió Catalanista radica en el territori. No només es demana la recuperació de les institucions catalanes, sinó també del municipi i la comarca com a eixos vertebradors del país. Així, recuperar el passat i la identitat egarenques i vallesanes permetria fer també un pas endavant en el redreçament polític i cultural de Catalunya. Però, si Soler i Palet considera que recuperar el passat egarenc és el pas previ i necessari per a bastir un projecte nacional sòlid, per què ho fa amb l'elaboració de monografies sobre la parròquia de Sant Julià d'Altura, sobre l'església parroquial de Terrassa i sobre els privilegis de la ciutat? Diverses són les raons. Una d'elles rau en el fervor cristià de Soler i Palet; un cristianisme que el catalanisme conservador del moment considera essencial per al projecte de construcció social i/o nacional. «Catalunya serà cristiana o no serà», segons el lema atribuït al bisbe Torras i Bages. I és que els lligams entre el tradicionalisme del cercle de Vic – amb *La tradició catalana* (1892) del propi Torras i Bages al capdavant – i el catalanisme polític conservador del moment són més que evidents.

Però la reconstrucció nacional no és l'única raó que explica l'interès de Soler i Palet per a aprofundir en el coneixement històric de les parròquies del terme egarenc i dels privilegis terrassencs. Hi ha una segona raó que permet entendre la importància del fet localista en la seva obra: els trencadissos límits municipals del moment. I és que els debats i trifulgues entre Terrassa, Sabadell i Rubí per aconseguir agregar-se el sucós poble de Sant Pere es troben també a la base d'aquests estudis, que aprofundeixen enormement en els límits històrics de les parròquies. En el cas de la parròquia de Sant Julià d'Altura colpeix l'interès de Soler i Palet a remarcar la vinculació històrica de la parròquia amb l'antic terme de Terrassa.²⁰ I és que el terme de Sant Pere impedia el *creixement* de Terrassa i Sabadell. Des de feia anys, ambdós municipis pressionaven el govern per aprovar la desaparició d'aquest terme rural i la seva agregació als municipis limítrofs, que llavors estaven en ple creixement industrial i urbanístic. En aquest sentit, les monografies parroquials i el propi *Llibre de Privilegis* vindrien a justificar històricament la necessitat d'un municipi terrassenc ampli, molt més que l'actual, a qui les autoritats reials haurien sabut reconèixer la seva importància en els temps pretèrits. De la mateixa manera que Ventalló hauria publicat oportunament el llibre *Tarrassa antiga y moderna* (1879), poc després de la concessió del títol de ciutat (1877), per què Soler i Palet no hauria publicat aquestes monografies i el *Llibre de Privilegis*, a fi de justificar l'agregació de tot el terme de Sant Pere al municipi de Terrassa? L'agregació del terme de Sant Pere es féu efectiva l'1 de juliol de 1904 mitjançant un Reial Decret. Curiosament, i per bé que bona part del terme passà al municipi de Terrassa, les parròquies de Sant Vicenç de Jonqueres i de Sant Julià d'Altura passaren finalment al municipi de Sabadell.

Per últim, les monografies i l'edició del *Llibre de Privilegis* tenen també en la lluita pel poder municipal una de les seves raons d'ésser. Curiosament, Ventalló i Soler i Palet tornen a ser-ne protagonistes. Ambdós són de la mateixa generació, tan sols tres anys de diferència els separen i, conjuntament amb el polític Josep Roca i Roca, eren coneguts a Terrassa com “els tres pepets”. Als anys vuitanta, Soler i Palet – seguidor del catalanisme d'Almirall – i Ventalló – alineat progressivament amb l'ala romerista del Partit Conservador – comparteixen amistat, interessos i crítiques en contra dels governs del liberalisme dinàstic de Sagasta. En un primer moment conviuen intel·lectualment a *El Tarrasense* (1889), enfrontant-se ideològicament i política amb *La Revista Tarrasense*, on conflueixen el liberalisme dinàstic i el republicanisme possibilista encapçalat a la ciutat per Magí Rodó.²¹ Però a partir de la finalització del “Govern Llarg” de Sagasta el 1890, els distancia progressivament la manca de voluntat política del dinasticisme per encarar els canvis en el sistema i en l'estructura de l'Estat que demandava el catalanisme conservador. D'aquests anys, diversos són els articles regeneracionistes de Soler i Palet en defensa de l'autonomia de les regions i dels municipis.

Curiosament, el 1893 Soler i Palet decideix desvincular-se d'*El Tarrasense* i fundar un nou periòdic, *Egara*, on hi tindrà cabuda el catalanisme conservador egarenc (Ballbé, Arch, Galí), però també una nova ala del liberalisme dinàstic encapçalada a la ciutat per un jove Alfons Sala i Argemí.²² Des del 1893 i en endavant el conservadorisme catalanista donarà suport a Sala. Tot i que el salisme comença a configurar-se ja com una facció poderosa dins del mapa polític terrassenc, cal dir que encara no era hegemònica. Així, al final dels noranta hi ha una veritable lluita pel poder a la ciutat entre el sector liderat per Sala i el liderat per Ventalló. Els conservadors de Ventalló planten cara i, de fet, seran els últims grups de la burgesia local en integrar-se al salisme. De 1895 a 1896 (fins a la mort de Cànovas) i de 1900 a 1901 (fins a la candidatura dels quatre presidents), Ventalló serà l'alcalde de la ciutat per reial decret. Així, doncs, i en plena crisi de la Restauració per l'esclat i posterior derrota a la Guerra de Cuba (1895-1898), les trifulgues personals per l'edició del *Llibre de Privilegis* són un afegitó a les lluites pel poder local entre el conservadorisme dinàstic i el salisme primerenc.

En aquest context, ambdós historiadors discuteixen d'una manera agra sobre l'autoria d'una edició sobre els privilegis de la ciutat, bo i cercant apoderar-se del passat per a legitimar el present. La lluita pel *Llibre de privilegis de Terrassa* és també una lluita de legitimitats sobre qui ha de ser el fautor del terrassenquisme. La discussió historiogràfica – i personal – entre Ventalló i Soler i Palet és un més dels diversos camps de batalla oberts per assolir el poder a la ciutat. Mentre a moltes altres localitats catalanes els partits dinàstics perden legitimitat i són escombrats electoralment per la Lliga Regionalista, a Terrassa en perden ben poca; a Terrassa, el salisme no perd

legitimitat perquè respon als interessos de gran part de la burgesia local, també la catalanista. Com és que no es va poder consolidar un catalanisme de dretes a Terrassa?, es preguntava fa anys l'historiador Xavier Marcet.²³ Sembla que en la lluita contra Ventalló, Soler i Palet i els catalanistes conservadors es posen del costat de Sala i legitimen el salisme ideològicament i històrica. Algun dia s'haurà d'estudiar si la comunió d'interessos del catalanisme conservador amb el liberalisme dinàstic de Sala en contra del conservadorisme de Ventalló, no és el primer pas cap a la inexistència d'una alternativa catalanista de *dretes* sòlida a la ciutat al llarg del primer terç de segle xx.

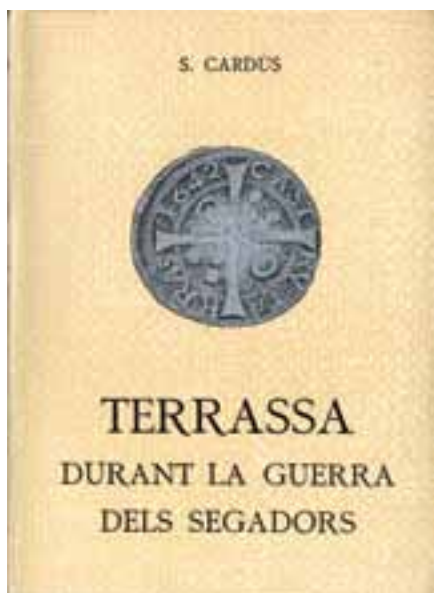
Pervivència i continuïtat del terrassenquisme

Després de Ventalló i Soler i Palet, el panorama historiogràfic terrassenc s'adorm. No serà fins a les figures de Salvador Cardús i Florensa i Francesc Torrella i Niubò, en ple franquisme, que es tornaran a tractar amb solidesa temes de temàtica modernista. La vàlua de Cardús és coneguda per tots i ben estudiada per Pere Puig i Ustrell.²⁴ És veritat que a voltes s'ha prioritzat de la seva figura la cura i atenció que tingué pels documents de la ciutat, més que no pas la pròpia obra i la recerca feta. Evidentment que mai podem agrair prou el treball fet com a *custos* dels lligalls documentals terrassencs, que sense ell s'haurien perdut en escriure. Però no hem d'oblidar que, segons Joan Ferran Cabestany i Fort, una figura de la categoria de Jaume Vicens i Vives va dir de Cardús que entre tots els historiadors locals mereixeria un lloc destacat. Per a Vicens, Cardús no era un simple curador d'arxius o un erudit local, sinó que tenia categoria d'historiador tant per l'enorme treball documental de les seves investigacions, com per la significació simbòlica del seus estudis.

Cal recordar que la guerra va estroncar els seus primers treballs i que molts dels seus estudis van quedar inèdits pel context del primer franquisme. De fet, no fou sinó pòstumament que es publicaren algunes de les seves principals obres, com ara la monografia *Terrassa durant la guerra separatista dita dels Segadors* (1971), la biografia *El màrtir terrassenc P. Joan Font i Maduixer (1547-1616)* (1996) o la seva edició de les *Ordinacions del bon govern de la Batllia de Terrassa (1299-1625)* (2000). En aquest sentit, cal destacar que els grans temes de Cardús en relació a la història moderna de Terrassa versen justament sobre l'espiritualitat cristiana, el govern i els símbols de la ciutat i els episodis nacionals, molt especialment la Guerra dels Segadors. Tots els seus estudis demostren una clara voluntat per desvetllar de l'oblit episodis i aspectes quotidians de la petita pàtria terrassenca, però també desprenen una preocupació per aconseguir trencar la cuirassa en què es trobava compresa la cultura catalana d'arrel cristiana, atenallada pel triomfant nacionalcatolicisme espanyolista del règim.

Quan es repassen les obres de Cardús, hom té la sensació que tenir cura dels documents i estudiar històricament el passat egarenc són una mateixa cosa: mantenir

viva la flama d'un poble, indissociablement català i cristià. Les connexions amb Soler i Palet són més que evidents; els contextos ben diferents. Així ho demostra la reedició l'any 1947 de l'opuscle *Espiritualitat montserratina de Terrassa* amb la finalitat d'ajudar a finançar les despeses de l'entronització de la imatge de la Mare de Déu de Montserrat,²⁵ acte organitzat per la Comissió Abat Oliba i en el qual participaren nombrosos terrassencs. La intenció era clara: aconseguir aglutinar una gran massa

Portada del llibre de l'historiador Salvador Cardús i Florensa, *Terrassa durant la guerra separatista dita dels Segadors* (1971).

social en defensa dels valors i les essències del poble i la cultura catalanes. En els anys posteriors Cardús continuarà aquesta vinculació entre cristianisme i catalanitat a partir dels estudis locals. Seguint l'estela de Soler i Palet es preocuparà per donar una *Visió històrica de la basílica del Sant Esperit* (1951), lloar-ne les *Belleses i records del temple del Sant Esperit de Terrassa* (1955) o explicar la importància d'*El vot de Terrassa a Sant Roc* (1964). En tot cas, la seva obra cabdal, on es concentra de forma més clara i evident la seva preocupació social amb el rigor documental, serà la seva *Terrassa durant la guerra separatista dita dels Segadors*, publicada pòstumament el 1971. Així ho mostra a la presentació, on destaca que «l'origen i la formació d'aquesta monografia d'història terrassenca es deu a la lectura del precedent article, degut a l'habitual

fantasia de l'historiador Josep Ventalló i Vintró (...), amb el qual article llançà a la palestra pública una tan greu acusació en demèrit del patriotisme dels terrassencs d'aquella època».²⁶

L'obra de l'historiador Francesc Torrella i Niubó té una significació ben diferent. Encara ara gran part de la historiografia terrassenca analitza Torrella més pel seu passat polític durant la dictadura que no pas per la significació de la seva obra. Al voltant seu s'ha generat una aurèola gairebé infranquejable que ha portat a situacions de desconeixement per omissió que l'obra de Torrella no mereix. I és que si algú ha de ser considerat com el primer historiador professional de la ciutat, aquest és Torrella. Doctor en Ciències històriques, la seva tesi doctoral fou codirigida pels professors Frederic Udina i Antonio de la Torre i defensada l'any 1951 sota el títol *Contribución al estudio histórico de la industria textil catalana. La bolla y el comercio textil. De sus orígenes a su decadencia (siglos xiii a xvi)*.

Un any després publicava una part de les seves investigacions en el llibre *Vida económico-social de un gremio textil en una ciudad catalana de los siglo xv y xvi* (1952). Quant a la temàtica tèxtil catalana, la perllongà en multitud de publicacions posteriors en analitzar l'impost de la bolla o la situació dels gremis i les confraries, gairebé sempre a escala catalana. Aquest és el cas de publicacions com *Los antiguos gremios y la actual industria de la Cataluña textil* (1955), *Aspectos sociales de los antiguos gremios textiles catalanes: mutualismo, enseñanza, urbanismo* (1958) o *Los progresos de la hilatura en Cataluña al finalizar el siglo xviii* (1960). Evidentment, les seves aportacions poden ser vistes com una forma de justificació de la política econòmica i social del règim franquista en relació al paper de l'Institut Nacional de Industria (INI) i de l'Organización Sindical Española (OSE), però no és menys cert que el rigor metodològic i documental intenten fonamentar els seus estudis. L'anàlisi dels gremis i de la protoindústria llanera catalana és precís, seguint una metodologia científica de tall positivista, però també cal considerar que el context el porta favorablement a glossar el passat industriós de la ciutat i a perllongar-lo fins els temps presents.

El cas més paradigmàtic d'aquesta ambivalència és la monografia *Los orígenes de la industria textil tarrasense* (1953). En aquest estudi, Torrella trenca amb la interpretació llegendària ideada per Ventalló que situava els orígens de la indústria egarenca en l'antigor del comerç fenici amb la península. Torrella i Niubó rebusca en la documentació, fa un exercici de crítica textual admirable i finalment situa la creació del gremi i confraria de paraires l'any 1401, molt temps després del llegendari origen fenici. Però com a contrapartida, decideix entroncar el gremi i la confraria de paraires de forma lineal fins al segle xx. L'Institut Industrial – cap i casal de la patronal terrassenca en ple franquisme – seria el deutor d'un gremi i una confraria de paraires nascuts a l'albada de la modernitat. Torrella establiria una connexió directa amb la intenció de glossar els èxits industrials passats i presents de la ciutat.²⁷

Però les preocupacions de Torrella van molt més enllà de les anàlisis sobre el sector tèxtil català i terrassenc. Com a historiador de formació, Torrella es preocupa també per la necessària continuïtat dels estudis històrics a la ciutat. Les morts l'any 1958 de Salvador Cardús i del cronista Baltasar Ragon el porten a escriure el 1959 un article afectat al *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio e Industria de Tarrasa*, on destaca la delicada crisi que pateix la historiografia terrassenca en no existir una continuïtat generacional. Planteja la necessitat d'endegar una nova etapa on nous historiadors continuïn el llegat de Soler i Palet, Cardús o Ragon.²⁸ Des d'aquesta òptica i més enllà de les diferències ideològiques que poguessin tenir, cal honrar la tasca que farà Torrella al llarg dels seixanta i setanta per treure a la llum pública els treballs inèdits de Cardús en l'interim que no vingui una nova fornada d'historiadors. Així, com a membre del Patronat Municipal Soler i Palet, Torrella fomentarà la publicació de gairebé totes les obres que Cardús no va poder publicar en vida, com

ara *Terrassa medieval*, *Historial de la guerra napoleònica a Terrassa: heroic sacrifici d'un patriota exemplar* (1962), *El vot de Terrassa a Sant Roc* (1964) i, molt especialment, *Terrassa durant la guerra separatista dita dels Segadors* (1971).

Sigui com sigui, es fa evident que tant Cardús com Torrella recullen els testimonis de Ventalló i Soler i Palet aprofundint i consolidant amb les seves anàlisis obsessions pròpies del terrassenquisme, com ara la preocupació per la indústria o la fallera episòdica. Aquest terrassenquisme prendrà una nova volada amb la democràcia. El sorgiment de la generació d'historiadors professionals que demanava Torrella tindrà lloc als anys vuitanta, fent seves algunes d'aquestes temàtiques i embolcallant-les d'una pàtina pròpia i diferenciada que ha perdurat fins a l'actualitat.

El terrassenquisme democràtic

El testimoni el va recollir una generació de joves historiadors formats universitàriament, que articularen a mitjan anys vuitanta un projecte comú per a la redacció de la primera història de Terrassa des de l'antiguitat fins a la contemporaneïtat. Josep Maria Benaül, Joan Coma, Xavier Marcet, Josep Puy, Pere Roca o Miquel Solé van considerar necessari donar impuls a una historiografia terrassenca somorta. Amb aquest objectiu endegaren la realització d'una obra col·lectiva – *Història de Terrassa* – que havia de permetre iniciar el camí cap a una historiografia renovada i amatent a les exigències d'una societat terrassenca en la plena efervescència del municipalisme democràtic. En l'àmbit del modernisme, els encarregats de portar a terme aquesta tasca foren essencialment Miquel Solé i Joan Coma. El primer incidí en els ressorts de l'organització del poder municipal i apuntalà el coneixement que fins llavors es tenia del que succeïa a Terrassa en el marc dels grans episodis nacionals; el segon féu el mateix però en relació a l'evolució de la indústria tèxtil a la Terrassa moderna, descrivint el funcionament dels gremis i les estructures que haurien permès el creixement industrial posterior.²⁹ Així, els primers treballs fets per aquest grup s'inserien en temàtiques ja tractades per la historiografia anterior, intentant mostrar l'estat de coneixement per poder encarar amb solvència investigacions ulteriors, com així va ser inicialment.

Acte de presentació del llibre col·lectiu *Història de Terrassa*, celebrat a la seu d'Amics de les Arts i Joventuts Musicals el dimarts 26 de maig de 1987. Autor: Miquel Cueto. Procedència: Arxiu Tobella.

I és que els últims vint-i-cinc anys han sigut els més fructífers historiogràficament i, molt especialment, des de la creació del Centre d'Estudis Històrics de Terrassa i la revista *Terme*. Aquesta publicació periòdica ha esdevingut un amplit de primer ordre a l'hora de projectar, com mai no s'havia fet abans, la recerca històrica sobre la nostra ciutat. Al llarg d'aquests vint-i-cinc anys de *Terme* s'han publicat articles, especialment d'història política, però també d'història econòmica, social i cultural, com ara els realitzats per Bernat Hernández i Eduard Castillo sobre finances municipals o protondustrialització,³⁰ d'Ismael Almazán, Doris Moreno, Isabel Caba o Sílvia Canalda sobre Inquisició, bruixeria, immigració occitana o el patronatge artístic de la família Fizes,³¹ de Pere Roca sobre qüestions agropecuàries a la baixa edat moderna³² o de Marc Ferrer i Pol Meseguer sobre la Guerra de Successió o la revolta dels Segadors.³³ Tots aquests estudis han permès apuntar nous àmbits d'anàlisi i aprofundir encara més en aquelles temàtiques ja tractades. Però, llavors, si en aquests últims vint-i-cinc anys s'ha publicat com mai a nivell quantitatiu i qualitatiu, com és que el modernisme terrassenc està en crisi?

Les raons que em porten a afirmar-ho són d'indole ben diversa. En primera instància, el fet que la bombolla historiogràfica dels noranta s'ha anat desinflant. Aquesta bombolla es fonamentava en una amplitud temàtica que era desconeguda fins llavors i que va permetre que sorgissin els primers estudis d'història socio-cultural. Bona part d'aquests estudis s'inserien en marcs historiogràfics amplis, fet que demostrava la bona formació i la professionalització dels investigadors. A més, l'aparició de monografies com la d'Ismael Almazán – *Els camins de la Justícia* (2001) – feien preveure un boom encoratjador.³⁴ L'estudi d'Almazán no només va suposar la utilització de documentació ben poc utilitzada fins llavors, com els processos de la Batllia, sinó també connectar la realitat local amb àmbits geogràfics més amplis, inserir l'estudi en el marc de debats historiogràfics de primer ordre o presentar una visió àmplia i integradora de l'alta edat moderna.

Evidentment, aquesta visió focalitzava la seva mirada en l'excepcionalitat, en la marginalitat, en el conflicte, deixant de banda constants històriques de la vida quotidiana molt menys impactants, però igualment significatives i presents en la documentació notarial. Fos com fos, aquests estudis van suposar un pas endavant. Però en els últims anys aquesta amplitud ha anat perdent pistonada. Sembla com si la historiografia modernista hagi tornat a caure en els tòpics temàtics del terrassenquisme decimonònic: indústria i episodis nacionals. Evidentment, els pocs estudis que s'han fet en els últims anys demostren un alt grau de rigor i professionalitat – com ara l'article d'Eduard Castillo sobre la botiga de comanda o els estudis de Marc Ferrer sobre la Guerra de Successió i de Pol Meseguer sobre la revolta dels Segadors,³⁵ que són exemplars i analitzen amb mirada nova velles temàtiques –, però encara es constaten dèficits estructurals quan s'observa el modernisme de forma panoràmica.

Aquests dèficits els resumiria en tres aspectes: ampliar les mires del terrassenquisme decimonònic, connectar els estudis locals amb els grans debats historiogràfics i sistematitzar una visió consensuada i global de l'estat del coneixement actual. No seré jo qui marqui les línies a seguir dels estudis d'altri, però és clar que els fons notariais són un oceà on només hi hem fet algunes braçades. Ismael Almazán és potser qui més ha treballat en documentació de la Cúria, de Batllia o dels fons notariais però, com deia anteriorment, centrant-se en una part de la realitat històrica de la Terrassa moderna: el conflicte. Si volem assolir un coneixement ampli de les formes de vida dels nostres avantpassats, cal endinsar-nos en molts altres aspectes de la seva quotidianitat: pràctiques, usos, rituals... A més, endinsar-se en els fons notariais comporta diversos perills. L'ingent embalum documental pot fer caure en el quantitativisme ranci que va dominar els primers passos de la història de les mentalitats. El tractament de la informació en bases de dades haurà de ser un pas necessari, però no ens ha de fer perdre la perspectiva interpretativa i comprensiva dels historiadors, la possibilitat de reviuir l'experiència de l'altre, que diria el filòsof alemany Dilthey.³⁶ Tots els historiadors som subjectes a preguntes que intentem resoldre amb el màxim rigor. El fet que aquestes preguntes ens les fem perquè tenim preocupacions socials o polítiques, ens deslegitima com a historiadors? No les tenia Soler i Palet i el considerem com el primer historiador de soca-rel de la ciutat? Això comporta que qualsevol tema pot ser digne d'estudi. Llavors, per quina raó criticar l'obsessió industrial i episòdica de les generacions passades i presents? El problema no és tant que hi hagi estudis sobre la Guerra de Successió o la protoindústria a Terrassa, sinó que aquests estudis acabin copant tota la panoràmica historiogràfica del modernisme local. Si som allò que fem i com ho fem, ens estem reduint les expectatives com a societat. Si les nostres preocupacions pel passat sempre recauen en els mateixos temes, difícilment podrem comprendre plenament l'altre, ni ens podrem entendre en l'altre a partir de les seves múltiples experiències, vicissituds i realitats. Des d'aquesta perspectiva, la realització d'una nova obra col·lectiva que sintetitzi l'estat de la qüestió actual i que abordi d'una vegada una visió global i globalitzadora de la història moderna de Terrassa és el principal objectiu que s'ha de marcar el modernisme a la nostra ciutat en els propers anys.

Notes

- 1 GARCÍA CÁRCCEL, Ricardo; HERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, Bernat. "Visió de l'última història moderna a Terrassa". *Terme*. Núm. 10 (1995), p. 14-20.
- 2 *Ibidem*, p. 20.
- 3 *Ibidem*, p. 14.
- 4 VENTALLÓ I VINTRÓ, Josep. *Tarrasa antigua y moderna. Ensayo histórico*. Terrassa: La Industrial, 1879, p. 7.
- 5 VENTALLÓ I VINTRÓ, Josep. "Tarrasa en el sitio de Barcelona de 1640". *La Vanguardia* (19 de gener de 1895), p. 4.

- 6 VENTALLÓ I VINTRÓ, Josep. *Tàrrassa antiga*, citat, p. 249.
- 7 *Ibidem*, p. 214.
- 8 Vegeu els estudis preliminars realitzats a l'edició de 2006: CARDELLACH I GIMÉNEZ, Teresa; PUIG I USTRELL, Pere; RUIZ I GÓMEZ, Vicenç; SOLER I GIMÉNEZ, Joan. *Llibre de Privilegis de la vila i el terme de Terrassa, 1228-1652* (Col. «Llibres de Privilegis», 10). Barcelona: Fundació Noguera, 2006.
- 9 VENTALLÓ I VINTRÓ, Josep. *Tàrrassa antiga*, citat, p. 253-254.
- 10 De fet, Ventalló arriba a trobar connexions i causalitats del tot sorprenents per a justificar l'enorme importància de les decisions polítiques dels monarques en l'evolució de la indústria. Aquest és el cas de l'expulsió dels jueus l'any 1492, que Ventalló considera com un enorme error històric dels Reis Catòlics: «la expulsión de los judíos, fué funestísima para el país, sufriendo un golpe terrible la industria y el comercio». *Ibidem*, p. 214.
- 11 VENTAYOL I BOSCH, Àngels. *Josep Soler i Palet, polític i historiador*. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 2001; MARTIN-BERBOIS, Josep Lluís. "Josep Soler i Palet i el moviment polític catalanista". *Terme. Revista d'Història*. Núm. 25 (2010). p. 199-218.
- 12 ANGUERA I NOLLA, Pere, *et alii*. *El catalanisme conservador*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1996; UCELAY-DA CAL, Enric. *El imperialismo catalán. Prat de la Riba, Cambó, D'Ors y la conquista moral de España*. Barcelona: Edhasa, 2003.
- 13 VENTAYOL I BOSCH, Àngels. *Josep Soler i Palet, polític i historiador*. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 2001; VENTAYOL I BOSCH, Àngels. "Josep Soler i Palet: fonament de la historiografia terrassenca (1859-1921)". UAB, 2002. Treball d'investigació inèdit dirigit pel Dr. Antoni Simon i Tarrés.
- 14 VENTAYOL I BOSCH, Àngels. *Josep Soler i Palet, polític i historiador*. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 2001; MARTIN I BERBOIS, Josep Lluís. "Josep Soler i Palet i el moviment polític catalanista". *Terme. Revista d'Història*. Núm. 25 (2010), p. 199-218.
- 15 ANGUERA I NOLLA, Pere *et alii*. *El catalanisme conservador*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1996; UCELAY-DA CAL, Enric. *El imperialismo catalán. Prat de la Riba, Cambó, D'Ors y la conquista moral de España*. Barcelona: Edhasa, 2003.
- 16 SOLER I PALET, Josep: *Monografia de la parròquia de Sant Julià d'Altaura*, 1898, p. 3.
- 17 *Ibidem*, p. 3.
- 18 SOLER I PALET, Josep (ed.). *Llibre de Privilegis*. Barcelona: L'Avenç, 1899, p. V.
- 19 PRAT DE LA RIBA, Enric. "Missatge en la presa de possessió de la presidència de la Mancomunitat de Catalunya el 6 d'abril de 1914". Dins: AINAUD DE LASARTE, Josep Maria; BALCELLS I GONZÁLEZ, Albert (eds.). *Obra completa. Enric Prat de la Riba*. Vol. 3. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2001, p. 762.
- 20 NADAL I PIQUÉ, Francesc. *Política territorial y agregaciones de municipios urbanos en España, siglos xix-xx*. Tesi doctoral inèdita, 1984.
- 21 MARCET I GISBERT, Xavier. "El salisme. Moviment polític i bloc de poder" *Terme*. Núm. 5 (1990), p. 16-34; MARCET I GISBERT, Xavier. *Qui ha manat a Terrassa i altres reflexions*. Terrassa: Ed. Ègara, 1991.
- 22 MARCET I GISBERT, Xavier. "De Soler i Palet a l'Assemblea de la Unió Catalanista". *Terme*. Núm. 8 (1993), p. 43-50.
- 23 *Ibidem*.
- 24 PUIG I USTRELL, Pere. *Salvador Cardús i Florensa* (Col·lecció «Homenatges»). Terrassa: Ajuntament de Terrassa, 2000.